

УДК 34.08:929 Константиновић М. ; 342.24(497.1)"1918/1941"

CERIF: H 250, H 300, S148

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_22MK05A

Др Танасије МАРИНКОВИЋ*

УЛОГА МИХАИЛА КОНСТАНТИНОВИЋА У ДРЖАВНОМ ПРЕУРЕЂЕЊУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Михаило Константиновић је познат правничкој и широј српској и југословенској јавности као један од највећих цивилиста свог времена. Зна се и да је обављао високе јавне функције непосредно пре и после Другог светског рата. Најпре, од 1939. до 1941. године као министар у влади Цветковић–Мачек, потом, као председник Комисије за израду нацрта Устава од 1946. године. Упућенијима је познато и да је пре Другог светског рата био учитељ правних наука престолонаследника Петра Другог Карађорђевића. Међутим, не само шира већ и ужа, правничка јавност није свесна тога да је Константиновић био политичар у најбољем смислу те речи, истински државник, конкретно, главни архитекта Споразума Цветковић–Мачек од 1939. године, који је представљао покушај да се спречи распад Краљевине Југославије у изузетно тешким међународним околностима. Овај чланак има циљ да осветли улогу Константиновића у државном преуређењу Краљевине Југославије и да укаже на сву сложеност његове личности која се исказала на том задатку.

Кључне речи: *Михаило Константиновић. – Краљевина Југославија. – Споразум Цветковић–Мачек. – Влада Цветковић–Мачек.*

* Редовни професор, Правни факултет Универзитета у Београду, Србија, tanasje.marinkovic@ius.bg.ac.rs.

1. УВОД

Михаило Константиновић је познат правничкој и широј српској и југословенској јавности као један од највећих цивилиста свог времена. Он се на том пољу остварио и теоријски, као универзитетски професор, и практично, као писац многобројних законских нацрта, укључујући и Скицу за законик о облигацијама и уговорима (Лукић 1982, 5–7). Његовом појавом „развој грађанског права на Правном факултету у Београду достигао је свој највиши домет“ (Орлић 2006, 50). Зна се, али и делимично прећуткује, да је обављао високе јавне функције непосредно пре и после Другог светског рата. Најпре, од 1939. до 1941. године као министар без портфеља и министар правде у влади Цветковић–Мачек, потом као председник Комисије за израду нацрта Устава од 1946. године (Enciklopedija leksikografskog zavoda 1967, том 3, 578; Мала енциклопедија Просвета 1986, том 2, 341). Упућенијима је познато и да је пре Другог светског рата био учитељ правних наука престолонаследника Петра Другог Карађорђевића.

Међутим, не само шира већ и ужа, правничка јавност није свесна тога да је Михаило Константиновић био политичар у најбољем смислу те речи, истински државник (Поповић 2008, 133), конкретно, главни архитекта Споразума Цветковић–Мачек (Перовић 2015, 659), који је представљао покушај да се спречи распад Краљевине Југославије у изузетно тешким међународним околностима. Тим споразумом је измењен уставни идентитет југословенске државе. Од концепта интегралног југословенства, на којем је она утемељена, прешло се на концепт споразумске Југославије (Јовић 2003, 106–154). Споразум су закључили, 26. августа 1939. године, водећи српски и хрватски политичари тог времена – Драгиша Цветковић, председник Министарског савета Краљевине Југославије, и Влатко Мачек, вођа Хрватске сељачке странке. Њиме се излазило у сусрет захтевима Хрвата за федерализацију Југославије признавањем хрватске посебности у оквиру ње. За узврат, хрватски политички прваци ушли су у Министарски савет Краљевине Југославије и тиме легитимисали читаву државу.

Овај чланак има циљ да осветли улогу Михаила Константиновића у државном преуређењу Краљевине Југославије и да укаже на сву сложеност његове личности која се исказала на том задатку. У ту сврху најпре се излаже политичкоисторијска позадина Споразума Цветковић–Мачек (2), затим рад Михаила Константиновића на састављању Споразума (3), а онда и Константиновићев рад на одбрани Споразума (4), после чега долази завршни поглед на његову личност (5).

2. ПОЛИТИЧКОИСТОРИЈСКА ПОЗАДИНА СПОРАЗУМА

У Кнежевини и Краљевини Србији основно уставно питање током XIX века било је како ограничити владаоца. У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, потом Краљевини Југославији главна борба је вођена поводом тога какво ће бити државно уређење – унитарно или федерално. То је био сукоб, пре свега, између српских и хрватских странака (вид. Маринковић 2020, 95–121). Био је последица различитости карактера два народа, историјски условљеног. У току Првог светског рата Срби су по цену великих људских и материјалних жртава створили Југославију, утопивши своју државу у њу и доживљавајући је као заједницу свих Јужних Словена. У оптимистичком расположењу после окончаног рата они су били не само изненађени већ дубоко разочарани када су потреси настали већ на самом почетку заједничког живота, поводом договора о типу државног уређења: „Отпор Хрвата у питању државног уређења био је за Србе тако неочекиван да му они нису ни хтели ни умели наћи разлога. Тумачили су га просто и једноставно злом вољом Хрвата“ (Јовановић 1991, 558). Плаховити, Срби су пред тим тешкоћама брзо губили нерве и хтели да их напречац решавају. Историја хрватског народа била је другачија. Живећи много дуже од Срба у туђој држави, Хрвати „су навикли да у држави виде једну непријатељску силу од које им ваља бранити своју националну слободу. Због тога и у Југославији они су се устезали да се интегрирају у државну целину. Они су пристајали да остану у Југославији, али под условом да буду организовани као *corpus separatum*“ (Јовановић 1991, 561–562).

Пуцњи посланика Народне радикалне странке Пунише Рачића у Народној скупштини 20. јуна 1928. године којима су убијени прваци Хрватске сељачке странке Павле Радић и Ђуро Басаричек, а смртно рањен сâм вођа те странке Стјепан Радић, били су кулминација националистичких нетрпеливости у Краљевини. Суочен са најозбиљнијом кризом политичког система од њеног настанка, краљ Александар Карађорђевић је привремено решење нашао у суспензији Видовданског устава и завођењу диктатуре 6. јануара 1929. године (Марковић 2015, 119). Шестојануарски режим имао је циљ да оснажи интегрално југословенство, намећући га одозго. Званични дискурс је за политичку нестабилност кривио парламентаризам и политичке страсти, а не сукобљене националистичке пројекте (Djokić 2003, 146–147).

Након окончања диктатуре и поновног успостављања уставности 1931. године, доношењем Септембарског устава, монархистички режим је покушао да изведе својеврстан друштвени инжењеринг стварајући сопствену „југословенску“ политичку странку. То је била Југословенска

радикална заједница, на челу с Миланом Стојадиновићем, сачињена од неких бивших чланова Радикалне и Демократске странке, као и Словеначке људске странке, Антона Корошца, и Југословенске муслиманске организације, Мехмеда Спахе (Јанковић, Мирковић 1997, 364).

Изван те страначке организације остале су Хрватска сељачка странка, Самостална демократска странка (хрватских Срба) и удружена српска опозиција (Демократска странка, Главни одбор Народне радикалне странке и Земљорадничка странка). Те три групације су 1937. године закључиле Блок народног споразума. Премда су српске странке, окупљене у том блоку, веровале да се разрешење уставне кризе налази у демократизацији државе, оне су такође у извесном степену прихватале потребу за њеном федерализацијом. У том смислу, Српско-хрватски споразум од 1937. године био је претеча Споразума Цветковић–Мачек који је настао две године касније (Djokić 2003, 154–155).

Блок народног споразума пружио је тесну трку владајућој Југословенској радикалној заједници на децембарским изборима 1938. године. Успех српско-хрватске опозиције и могуће комадање Југославије у новом светском рату који се са страхом очекивао подстакли су кнеза Павла – који је био на челу трочланог намесништва, за време малолетства Петра Другог Карађорђевића, а након убиства краља Александра у Марсеју 1934. године – да пожури са тражењем решења за хрватско питање. За то му је било неопходно да се прво ослободи Милана Стојадиновића, председника Министарског савета, јер је његовим вођењем земље већ дуже време био незадовољан. Прилика за то се указала почетком фебруара 1939. године када је избила криза владе. Она се догодила због жестоког антихрватског говора у Скупштини на који Стојадиновић није одговорио. На наговор кнеза Павла, Антон Корошец, потпредседник Министарског савета, и још петорица министара поднели су оставке „образлажући их владиним ставом у хрватском питању“ (Балфур, Мекеј 1990, 105). Милан Стојадиновић 4. фебруара 1939. године подноси оставку на место председника Министарског савета, не могавши да добије сагласност кнеза за образовање новог кабинета.

Кнез Павле је већ 5. фебруара 1939. године именовao Драгишу Цветковића, дотадашњег министра социјалне политике и народног здравља, за новог председника Министарског савета. Кнез је одабрао Цветковића за ту највишу политичку функцију сматрајући га најспособнијим међу министрима да реши хрватско питање (Балфур, Мекеј 1990, 106). Кнез је био, више него икада, убеђен да је неопходно да се то питање реши, страхујући да ће Хитлер да искористи хрватско незадовољство, као што је то чинио са немачком мањином у Судетима. Цветковић, који је већ био у контакту с Влатком Мачеком, обавестио је

Скупштину, одмах по образовању Министарског савета, да ће хрватско питање имати приоритет за његову владу, након чега су отпочели сложени преговори о садржини споразума (Балфур, Мекеј 1990, 106).

3. РАД МИХАИЛА КОНСТАНТИНОВИЋА НА САСТАВЉАЊУ СПОРАЗУМА

3.1. Комисија за састављање Споразума

На састављању и правничком уобличавању Споразума, с Цветковићеве стране, радила је комисија коју су чинили професори Правног факултета у Београду: Михаило Константиновић, Михаило Илић и Ђорђе Тасић. Први радни састанак Цветковића с професорима одржан је 26. марта 1939. године. Цветковић се након тога још неколико пута, до почетка јула 1939. године, састао са њима у Београду обавештавајући их о току његових преговора с Мачеком и тражећи од њих стручна мишљења. На најзначајнијем од тих састанака, који се одиграо 27. априла 1939. године, Цветковић је изнео своје и Мачекове прве верзије споразума. Од 6. јула до 26. августа 1939. године, Константиновић, Илић и Тасић се периодично састају са својим хрватским колегама, „Мачековим делегатима“, адвокатом и народним послаником Јурајем Шутејем, професором Правног факултета у Загребу Ивом Крбеком и др Љ. Филипанчићем, углавном на Бледу и у Загребу. Наиме, Цветковић и Мачек су се били договорили „да стручњаци прецизирају Споразум“ (Константиновић 1998, 24).

Показаће се да та карактеризација природе задатка стручне комисије није одговарала суштини ствари. Почетне верзије Споразума биле су кратке, недоречене и двосмислене те је рад комисије био много више од његовог техничког прецизирања. У раду комисије кристалисала су се чворишна уставна питања која је требало политички разрешити, а на њеним члановима је било да понуде, било Цветковићу, било Мачеку, одговарајуће предлоге. Мачек је, у Цветковићево и своје име, изричито признао ту политичку улогу стручњака: „Од Споразума не би било ништа да није било струковњака“ (Константиновић 1998, 44).

Није до краја јасно како је био распоређен посао међу београдским професорима права, али се слободно може рећи да су идеје и аргументи садржани у предлозима за спорна питања највећим делом били Константиновићеви (Константиновић 1998, 26). Као саветник председника владе Драгише Цветковића, Михаило Константиновић је био

у сталном контакту с њим све време трајања преговора и састављао је стручна мишљења трочлане комисије. Извесно је да је Константиновић највише био посвећен питањима граница Бановине Хрватске и поделе надлежности између ње и државе, што је, иначе, срж Споразума, Илић питањима распуштања Сената и Народне скупштине и питањима унутрашњег уређења Бановине Хрватске, а Тасић оправдањем ревизије Устава применом члана 116 Септембарског устава (упор. Константиновић 1998, 15, 21–24, 30, 33, 507–553, 556–566).

3.2. Константиновићев општи поглед на хрватско питање

Константиновићев рад на државном преуређењу Краљевине Југославије био је обележен пре свега његовим врло развијеним осећајем за друштвену правду. То се, између осталог, види и из круга питања којима се бавио у својим цивилистичким чланцима у међуратном периоду: забрана злоупотребе права и социјализација права (1925), од својине индивидуалног права ка својини социјалне функције (1925), право, сила и правичност (1931), колективни уговори о раду (1936), идеје Валтазара Богишића о народном и законском праву (1938) и др. Осим тога, цивилистичка питања су за њега била и уставноидентитетска питања. Када 1933. године разматра да ли југословенски грађански законик треба да се изгради на основама Аустријског грађанског законика или Општег имовинског законика за Црну Гору, Константиновић истиче: „Усвајање аустријског грађанског права представља национално-политички једну погрешку. Југославија треба да има југословенски законик, створен према потребама Југословена. Он треба да је једно средство за стварање Југословенства“ (Константиновић 1982, 388).

Када је реч о државном преуређењу Краљевине Југославије, Константиновићево поимање друштвене правде је долазило до изражаја у његовом схватању да су потребне дубоке промене у држави тако да Хрвати више не буду ван ње већ да и они буду носиоци државне власти (Константиновић 1998, 548). То је недвосмислено значило излажење у сусрет њиховим захтевима за федерализацију Југославије. Но, Константиновић је био свестан и тога да би се код Срба створио осећај поражености ако би се промене свеле на то да се од Хрватске направи *corpus separatum* у оквиру Југославије. Отуда он читавим током преговора инсистира на томе да „приликом преуређења државе [...] треба решити сва питања одједном и то за целу земљу, а не само за Хрватску бановину“ (Константиновић 1998, 32). Истински Југословен, „злодух Југославије“ како су га две године касније означили љотићевци

(Константиновић 1998, 612), Константиновић је радио на Споразуму, а потом и на његовој одбрани, забринут за будућност Југославије.¹ Отуда се у преамбули Споразума коју је он саставио наглашава да је „Југославија најбољи јемац независности и напретка Срба, Хрвата и Словенаца“ и да се Споразум закључује прилазећи решавању хрватског питања „у циљу што поузданијег и потпунијег очувања јавних интереса“ (Константиновић 1998, 25).

3.3. Подела надлежности

Природу свог рада на Споразуму Константиновић описује на следећи начин: „Наш задатак, који смо узели као стручњаци, састоји се у томе да утврдимо шта се конкретно жели, у битним тачкама, што се тиче поделе надлежности између државе и Хрватске бановине, и шта се од стране владе могло од тога примити. Дискусија се води на основу идеје федеративног уређења и питање се не поставља да ли ће се увести федерација, већ каква треба да буде та федерација“ (Константиновић 1998, 551). Тог задатка се Константиновић озбиљно прихватио и већ 29. марта 1939. године, свега неколико дана од иницијалног састанка Цветковића са њим, Илићем и Тасићем, припремио је за председника владе елаборат пред његов први одлазак у Загреб. У њему је детаљно изложио како је уређена подела надлежности између федерације и федералних јединица у Вајмарском уставу и уставима Аустрије, Канаде, Јужноафричке Уније и САД-а (Константиновић 1998, 509–513).

На основу тог упоредног и историјског искуства, Константиновић је предложио да се држави да општа надлежност, а да се надлежност покрајина одреди набрајањем појединих предмета, као и да се уз општу надлежност државе наведе материја која њој искључиво припада. Константиновић је истакао и потребу установљавања суда за сукоб надлежности између покрајина и државе. Како је Константиновић предложио, тако је у Споразум и унето укључујући и његову енумеративну листу надлежности Бановине Хрватске, која је претрпела мање измене: правда, вера, просвета, социјална политика и народно здравље, пољопривреда, саобраћај покрајинског значаја, унутарњи послови, финансије, трговина и индустрија и шуме (Константиновић 1998, 23,

¹ У извештају Цветковићу о састанку са хрватским члановима комисије, од 22. јула 1939. године Константиновић наводи: „Можда ће бити потребно, у интересу државе, због међународног положаја у првом реду, да се Хрватима чине максимални уступци“ (Константиновић 1998, 552).

513–514). Поређења ради, Мачеков прва верзија споразума подразумевала је свођење државних надлежности на „послове вањске политике, народне одбране и врховне државне одбране“ (Константиновић 1998, 18–19, 21). Међутим, није било једноставно доћи на Константиновићеве полазне основе. Главна разилажења су биле четири тачке: финансије, пошта, саобраћај и извршни органи. Како је он сâм приметио: „Они хоће за државу да задрже што мање функција и власти, нарочито привредно-саобраћајних и финансијских, ми што више“ (Константиновић 1998, 551).² Дакле, иако је разумео потребу да се због заоштрене међународне ситуације Хрватима чине максимални уступци, Константиновић није на њих пристајао без борбе.

3.4. Границе Бановине Хрватске

Друга Константиновићева борба, нешто мање успешна, односила се на питање граница Бановине Хрватске. У извештају Цветковићу, поводом Мачековог предлога Споразума од 4. августа 1939. године, Константиновић износи став о најзначајнијим новинама које он садржи. Међу њима Константиновић наводи да наместо Цветковићевог предлога да хрватски делови срезова Шид, Илок, Брчко, Дервента, Фојница и Травник припадну Бановини Хрватској, Мачеков предлог помиње те срезове у целини (Константиновић 1998, 33, 557). Штавише, Константиновић истиче и то да се у том Мачековом предлогу први пут наводе и срезови Градачац и Жепче, који треба да уђу у опсег Бановине Хрватске. Све те разлике имају тежину, али је за Константиновића најтежа она која се односи на срезове Градачац и Жепче (Константиновић 1998, 33, 557). Тим предлогом, како примећује Константиновић, Врбаска бановина би била скоро потпуно заокружена Бановином Хрватском. Тиме се „откривају претензије Хрвата на целу Врбаску бановину где су, као што је познато, Срби у апсолутној већини [...]. Те су претензије неосноване и не могу се правдати другчије, него аргументом ‘животног простора’, или оним што предлог г. Мачека нетачно назива ‘геополитичким потребама’ Бановине Хрватске. Али

² О таквој преговорачкој атмосфери сведоче и други: „Док су Мачекови представници настојали да што више осигурају за Бановину Хрватску, Цветковићеве представници су настојали да што више остане у надлежности централне власти. Због ових несугласица рад правних стручњака одвијао се споро“ (Бобан 1965, 188).

када се неко служи оваквим аргументима“, закључује Константиновић, „онда он не тражи споразум са другом страном већ њену капитулацију“ (Константиновић 1998, 33, 557).

У коначној верзији Споразума, срез Градачац, али не и Жепче, ушао је у састав Бановине Хрватске: „Савска и Приморска бановина, као и срезови Дубровник, Шид, Илок, Брчко, Градачац, Травник и Фојница, спојиће се у једну јединицу која ће се звати Бановина Хрватска“ (члан 2, став 1). Истовремено Споразум најављује и корекције територије Бановине узимањем у обзир њених „геополитичких потреба“: „Дефинитивни опсег Бановине Хрватске одредиће се приликом преуређења државе; при томе ће се водити рачуна о економским, географским и политичким околностима“ (члан 2, став 2). Међутим, у обзир је узета и Константиновићева напомена, заснована на Цветковићевом првобитном предлогу да само делови набројаних срезова, а не цели срезови припадну Бановини Хрватској: „Том приликом издвојиће се из горе наведених срезова, који су припојени Бановини Хрватској општине и села, која немају хрватску већину“ (члан 2, став 3).

3.5. Српска јединица

Трећа Константиновићева борба, најмање успешна, односила се на његово залагање за најпре тријалистичку, а потом квадријалистичку поделу земље, насупрот признавању посебног статуса Бановини Хрватској у оквиру Краљевине Југославије. У елаборату за Цветковића од 29. марта 1939. године, Константиновић је, руководећи се начелом равноправности, предложио груписање бановина у три јединице вишег реда – покрајине. Дравска бановина чинила би једну покрајину, Савска и Приморска другу, а остала територија трећу (Константиновић 1998, 13, 508). Равноправност је подразумевала и једнак положај покрајина, укључујући и поменуто питање њихових надлежности. У елаборату за Цветковића од 30. маја 1939. године, Константиновић је изнео претпоставке за увођење четврте покрајине. Смисао такве територијалне организације покрајина био би да и Срби, осим Хрвата и Словенаца, имају једну чисто своју покрајину састављену од Србије, Црне Горе, Војводине и Срема. Четврта покрајина би у ствари била Босна и Херцеговина без оног дела Херцеговине који је додат Приморској бановини. Разлог постојања баш такве четврте покрајине налазио се у чињеници да је у Босни и Херцеговини разграничење између Срба и Хрвата немогуће потпуно извести и да су они ту измешани са муслиманима (Константиновић 1998, 22, 516). Без обзира на начело равно-

правности и друге разлоге којима се правдала тријалистичка односно квадријалистичка територијална организација, Константиновић се није мирио са идејом да Бановина Хрватска буде *corpus separatum* у оквиру Краљевине Југославије, уочавајући у том својеврсном дуализму конфедерализацију земље (Константиновић 1998, 17, 21).

Међутим, управо ће то становиште однети превагу. На састанку Цветковића с Константиновићем, Илићем и Тасићем, 13. априла 1939. године, Цветковић је изнео свој утисак да Мачек неће тражити тријализам већ да ће се задовољити „посебним положајем Хрватске“, уз процену да би се Мачек тиме задовољио до краљевог пунолетства након чега би се тражила коначна формула. Константиновић изричито бележи да се Цветковић „нада да би му то прелазно и привремено стање дозволило да се доцније врати унитаризму“ (Константиновић 1998, 16). Тројица правника му на то одговарају да им се чини да је асиметрично уређење тешко изводљиво правно, али и да није немогуће. Сложили су се да Мачеку треба дати привремену аутономију, ако изгледа да ће се накнадно вратити унитаризму, али су и нагласили да ствар може бити и опасна јер личи на конфедерацију (Константиновић 1998, 16). Сутрадан, 14. априла 1939. године, тројица професора су поновила Цветковићу да сматрају да би тријализам био боље решење. Цветковић одговара да има бојазни да ће тријализам значити удаљавање Хрвата и Срба, на шта му Константиновић скреће пажњу да се по свему судећи не уочава да посебан положај значи нешто више од федерализма и да се приближава конфедерацији (Константиновић 1998, 17).

На састанку од 29. јуна 1939. године, Цветковић је потврдио Мачекову и своју одлуку о асиметричном државном уређењу у којем би Хрватска имала посебан положај.³ У Константиновићевом писаном мишљењу о томе стоји да је тај предлог, с правне тачке гледишта, противан начелу равноправности јер „српски део нашег народа, као и словеначки, може са исто толико права захтевати да се и њему да онај положај који имају Хрвати“ (Константиновић, 23, 524). Константиновић додаје да би та формула у примени изазвала трења и сукобе с обзиром на то да би се могло „догодити да као ресорни министри Владе у Београду или као чланови Народног представништва Хрвати учине да се неко питање које би на хрватској територији било у искључивој надлежности хрватских органа, реши противно жељи већине Срба“ (Константиновић 1998, 23, 524). Константиновић одбацује тај предлог износећи и пример Устава Шпаније од 1931. године који је допустио да се у унитарној

³ Како је Мачек накнадно објаснио: „Није се имало времена да се све среди одмах“ (Константиновић 1998, 71).

држави организује политичко-административна покрајина са засебним статусом, што је Каталонија и искористила (Константиновић 1998, 23, 525). Такав начин није дао добре резултате, примећује Константиновић, алудирајући очигледно на шпански грађански рат. Нису само стручни разлози определили Константиновића да буде против посебног положаја Хрватске у Краљевини Југославији. Тај предлог се, према његовом мишљењу, не може примити ни са политичке тачке гледишта јер би његовим усвајањем неки унутрашњи односи остали нерашчишћени и могли би бити повод за нова пребацивања: „На хрватској територији разликоваће се опште од посебног, државно од покрајинског, али то неће бити случај на српском делу државе“ (Константиновић 1998, 23, 525). Коначно, Константиновић уочава и разлике у народном карактеру које се могу из тога изродити: „Посебан положај једне покрајине може временом постати препрека приближавању и изједначавању наших крајева и нашег народа“ (Константиновић 1998, 23, 525).

4. РАД МИХАИЛА КОНСТАНТИНОВИЋА НА ОДБРАНИ СПОРАЗУМА

4.1. Сложеност Константиновићевог рада на одбрани Споразума

Државништво Михаила Константиновића није се окончало закључењем Споразума Цветковић–Мачек. Он је своју борбу за споразумску Југославију наставио у Цветковићевој влади најпре као министар без портфеља, а потом, врло кратко, и као министар правде. Ступио је у владу Споразума 26. августа 1939. године, а из ње је изашао 21. марта 1941. године, подношењем оставке због приступања Југославије Тројном пакту.

Константиновићево министровање се најједноставније може описати као рад на одбрани Споразума. То је значило, пре свега, припрему и доношење аката које је примена Споразума налагала. Међутим, одбрана Споразума је подразумевала много више од тога: најпре, давање подршке целокупном раду владе, поготово оном који се односио на најважније законодавне акте тог периода; затим и ширу политичко-педагошку активност с циљем да се у интелектуалним и другим друштвеним слојевима разуме значај Споразума. Михаило

Константиновић, професор грађанског права, наизглед само кабинетски човек, пуним срцем и свим својим знањем и умећем дао се у те различите видове политичког ангажовања.

4.2. Рад на примени Споразума

Примена Споразума је заиста изискивала постојање засебног министарства. Требало је „извршити образовање бановине Хрватске, на њу са државе пренети одговарајуће надлежности и донети политичке законе“ (Споразум, члан 1). Однос између Краљевине и Бановине био је постављен тако да је држава вршила одређени надзор над њом: „Законодавну власт у стварима из надлежности Бановине Хрватске врше Краљ и Сабор заједнички“ (Споразум, члан 5, став 1). Тиме се нарушавала федералистичка природа уређења договореног Споразумом и успостављала обавеза за владу да преко надлежног министарства прати законодавни рад Бановине. Коначно, циљ Споразума је био и да демократизује Југославију. Мачек је оштро осуђивао изборе 1938. године изјављујући, средином августа 1939. године, да „основни разлог садашње тешке ситуације лежи у томе што се не можемо споразумети да радимо са једним парламентом и једним сенатом који су [...] изабрани путем насиља и фалсификата“ (Бобан 1965, 189). Отуда је Споразумом било предвиђено да ће влада „донети нове прописе о штампи, о удружењима, зборовима и договорима, о избору народних посланика, као и о другим стварима, у колико је то потребно за спровођење народног споразума“ (члан 7).

У раду на спровођењу Споразума, у готово свакодневним контактима с хрватским члановима владе, брзо се развио однос поверења између Константиновића, с једне стране, и Мачека, потпредседника Министарског савета, и Шутеја, министра финансија, с друге стране. Када је Константиновић најавио оставку због напада којима је био изложен у појединим друштвеним, али и државним круговима, они му то нису дали (Константиновић 1998, 163), а и он се томе опирао забринут за судбину Споразума: „Уморан сам и једва чекам крај овим напорима. Размишљам да дам оставку. Смем ли сада? Ко ће радити послове са Мачеком? [...] Зебем за продужење акције Споразума. Ко ће водити? Хоће ли јој се, у њеним техничким детаљима, неко предати као ја?“ (Константиновић 1998, 156–157). Толики је био углед Константиновићев међу члановима владе (са изузетком групе око Корошца, министра просвете), да када је средином 1940. године почело планирање реконструкције владе, Мачек и Шутеј, као и други хрватски

и српски министри, предложили су Константиновића за новог министра унутрашњих дела (Константиновић 1998, 149, 151, 215–216, 220). Иако се Константиновић у једном тренутку колебао поводом тог предлога, он се свакако није могао остварити јер је од самог кнеза Павла долазило да ће његово именовање на ту функцију „Немци сматрати за *casus belli*“ (Константиновић 1998, 216, 220).

Поверење хрватских чланова владе које је Константиновић уживао није значило да је он био попустљив према њима.⁴ Константиновићева доследност можда се најбоље види на примеру његовог залагања за образовање бановине српских земаља и за одговарајући редослед потеза у том погледу. Споразум Цветковић–Мачек се за Константиновића није сводио само на посебан положај Бановине Хрватске. Он је под Споразумом подразумевао државно преуређење целе Краљевине Југославије. То су биле полазне основе комисије окупљене око Цветковића, то је стајало и у Споразуму, мада не сасвим јасно: „Влада [...] ће, у сагласности са меродавним факторима [намесницима, Т. М.], припремити све што је потребно за преуређење државне заједнице“ (члан 1, *in fine*). Отуда је Константиновић већ од почетка новембра 1939. године упорно понављао да је потребно неодложно преуређење државе у смислу стварања српске и словеначке бановине и наглашавао да се државно преуређење мора обавити пре одржавања избора за Сенат и Скупштину (Константиновић 1998, 61, 64, 92 и др.). Такође, инсистирао је и на томе да се избори за оба дома Народног представништва одрже пре избора за бановински Сабор: „Незгодно је да Сабор дође пре Скупштине. Већ правно то не иде, а политички би то била грешка: рећи ће се у српском делу да о држави не води бригу нико“ (Константиновић 1998, 67). Све је то било супротно политици хрватског вођства.

⁴ Таквим Константиновића портретише и Мачек у својим мемоарима (*In the Struggle for Freedom*, New York, 1957), пренетим у часопису *НИН* (1971): „Упркос свих препрека, Бановина Хрватска се развијала у духу споразума. За многе проблеме који су разматрани на седницама Кабинета, народне масе нису уопште знале. Тада сам три или четири дана недељно радио са Константиновићем на нацртима разних одредби и прописа за преношење власти са централне владе. За време тог периода концентрисаног рада испразнили смо многе шољице кафе и пушили ланчано наше цигаре. Док је Константиновић настојао да задржи све што је могао у компетенцији централне владе, ја сам своје напоре усмерио супротног циљу. Показао се као жилав, али фер противник. Кад год смо се били споразумели око поједине одредбе, могао сам се поуздати у Константиновића да ће нацрт бити сачињен коректно, без икаквих лукавих интерпретација које су неки политичари тежили да прошверцују у својим документима“.

Крајем новембра 1939. године одржан је састанак Цветковића, Константиновића и Илића на којем је донета одлука да Константиновић и Илић припреме акт о српској области. Њима се на том задатку касније придружио и Тасић (Константиновић 1998, 76, 94). Та комисија је највероватније израдила „Нацрт уредбе којом је влада Споразума имала да изврши организацију Српске земље“ (објављен у: Бобан 1965, 412–418). Нацрт је предвиђао да се бановине Врбаска, Дринска, Дунавска, Моравска, Зетска и Вардарска спајају у једно под заједничким именом Српске земље, са седиштем у Скопљу. Такође је вероватно да тај нацрт није израђен уз знање Хрватске сељачке странке. Наиме, крајем јануара 1940. године, најпре Демократска странка, а потом и Југословенска радикална заједница, као реакција на демократе, излазе са ставом да је пре одржавања избора неопходно довршити преуређење и организацију свих делова државе на начелима једнакоправности. На условљавање организовања избора било за Сабор било за Скупштину претходним образовањем српске и словеначке јединице оштро су одговарали загребачка штампа, а онда и сâм Мачек. За њега је Споразум био јасан, али у смислу обрнутог редоследа потеза. Иступи у јавности претили су да изазову кризу владе. Та ситуација је превазиђена помирљивом изјавом Цветковића из које се могло закључити да он ипак не стоји тако чврсто на ставовима Југословенске радикалне заједнице да је неопходно хитно наставити државно преуређење Југославије (Бобан 1965, 303–314).

4.3. Утицај на рад владе

Михаило Константиновић није имао утицаја само на питања примене Споразума. Он је непосредно и снажно деловао на целокупну акцију владе. То је било последица његове личности – визије, знања и умећа – и других објективних и субјективних околности, наиме чињенице да је након распуштања Сената и Скупштине Министарски савет постао не само квазизаконодавно већ и квазиуставотворно тело, чији је рад изискивао пре свега стручно правно знање, али и да је Константиновић био близак пријатељ председника Министарског савета Драгише Цветковића.

Позивајући се на члан 116 Септембарског устава, а заправо спроводећи одредбе Споразума, намесници су, већ 26. августа 1939. године, донели два указа, један о распуштању Сената, други о распуштању

Скупштине.⁵ У оба указа се наводи да ће се дан одржавања избора новог сазива два дома Народног представништва накнадно одредити. Тим увођењем у ванредно стање, технички говорећи, започето је доба егзекутивне (непредставничке) власти наше међуратне уставности. Оно је трајало све до капитулације Краљевине Југославије 18. априла 1941. године (Марковић 2015, 128). Током њега, формално, намесници су у име малолетног краља вршили законодавну власт. Привидни основ је нађен у члану 116 Устава којим је било прописано да „када су до те мере у опште угрожени јавни интереси, Краљ може, у том изузетном случају, указом наредити да се привремено предузму све изванредне, неопходно потребне мере у целој Краљевини или у једном њеном делу независно од уставних и законских прописа“ (став 1) и да „све изузетно предузете мере поднеће се накнадно Народном представништву на сагласност“ (став 2).⁶ Суштински, Министарски савет је доносио неопходне уредбе које су намесници потписивали, углавном без икаквих интервенција.

С обзиром на његово широко правничко знање, Константиновићево учешће у владиној законодавној, а на тренутке и уставотворној радњи било је драгоценост. Кроз његове руке пролазили су сви најзначајнији акти тог времена, као кроз какав секретаријат за законодавство. Нису то били само политички прописи који су проистицали из Споразума (о устројству банске власти, изборима за Сенат, Скупштину и Хрватски сабор и др.) већ и привредни (о државним монополима, Народној банци, Привредној аграрној банци, пшеници и кукурузу, извозу коња, вуни и др.) и културни и социјални (о Универзитету, Високој комерцијалној школи, Музичкој школи, помоћи породицама мобилисаних и др.).

⁵ Распуштање Сената и Скупштине првобитно није било део Споразума. То питање се појавило у разговорима о Споразуму тек 8. августа 1939. године, на састанку комисије. Њега је изнео Шутеј инсистирајући на моралној немогућности Хрвата да уђу у владу уколико Скупштина и Сенат не буду распуштени. Београдски професори права су образлагали да је то у супротности са Уставом јер је неопходно да се изузетне мере, које се предузимају на основу члана 116 Устава, поднесу Народном представништву на потврду. Пошто хрватски део комисије није од тога одустајао, Константиновић је, изнервиран прво тиме што се нова питања покрећу на сваком састанку, а затим и самим предлогом, изјавио да ће се растати „па ма шта било“ и поручио, уз очигледну алузију на анексију Судета: „Срби ће бранити све границе ове земље као пашчад. Ми нисмо Чеси“ (Константиновић 1998, 35).

⁶ О ваљаности позивања на ту одредбу Устава са циљем примене Споразума развила се богата расправа у нашој тадашњој стручној литератури (видети Бобан 1965, 193–208; Марковић 2015, 126–127).

Константиновић је заузимао истакнуто место у влади због своје високе стручности, али и блиског пријатељства с Драгишом Цветковићем. Њихово познанство вероватно датира из прве половине тридесетих година, када је Цветковић касно завршавао Правни факултет у Суботици, а Константиновић био професор на том факултету. Током заједничког рада на састављању Споразума и у влади личне везе међу њима су се продубиле до те мере да је Константиновић био Цветковићев кум на венчању крајем новембра 1940. године (Константиновић 1998, 236). Константиновићев утицај на Цветковића био је толико велики да се по београдској чаршији причало да је Константиновић „главни стуб целе радње владине“, да „Цветковић не мисли својом главом“ већ да „ради што му каже Константиновић“, да је „Цветковић његов духовни роб и да је он – Константиновић стварни председник владе“ (Константиновић 1998, 167, 235, 590).

Те приче су долазиле од профашистичких кругова у земљи и ван ње, којима је сметао Константиновић, као несумњиво интелектуални стуб владе. Те снаге су се окупљале око Југословенског народног покрета „Збор“ Димитрија Љотића и тадашњих часописа *Сигнал* и *Време*, а било је и оних у влади којима је Константиновић био мета, попут клерикалца Антона Корощца и његових следбеника (Константиновић 1998, 162–163, 168, 172, 612). Од страних фактора, Константиновић је био на удару, пре свега, немачког посланства на челу са Виктором фон Хереном и италијанске штампе (Константиновић 1998, 162–163, 180, 216, 220).

Константиновић је сâм забележио шта су му ти кругови стављали на терет. У „обавештењу“ министра Двора Антића кнезу Павлу, које је он доставио Цветковићу а овај Константиновићу стоји: „У Лијону је био члан комунистичке странке [...]. Био је члан масонске ложе и да му није претила опасност од протеривања остао би тамо и примио универзитетску катедру. Познат је због свога фаворизовања левичара на Универзитету, а контролише исто тако и избор доцената Универзитета, те су благодарјећи томе многи националистички елементи пропали на конкурсима за доцента“ (Константиновић 1998, 590–591). Пребацивали су му и да је најодговорнији за гоњење покрета „Збор“ (Константиновић 1998, 627).

4.4. Шира акција на одбрани Споразума

Константиновићева борба за државно преуређење Југославије није се свела само на министровање. Он је био свестан тога да одбрана Споразума Цветковић–Мачек захтева шире ангажовање, политичко, у најплеменитијем смислу те речи – уверавање других у значај Споразума. Из тог разлога он води разговоре са утицајним интелектуалним личностима и противницима Споразума професором Слободаном Јовановићем и владиком Николајем Велимировићем.

Јовановић је називао Споразум „монструмом“ и говорио је да „не личи ни на шта“ (Константиновић 1998, 177). Сматрао је да су се у Споразуму занемаривали српски интереси. Њиме је Хрватима дата засебна јединица, али не и Србима: „Срби се нису могли мешати у чисто хрватске ствари, докле су се Хрвати могли мешати у чисто српске ствари, јер су ове остале у надлежности централне владе у којој су заседавали и хрватски министри“ (Јовановић 1991, 563). Осим те осуде Споразума, Јовановић је износио и ширу критику политичког карактера Срба. Замерао је Србима то што су између два рата „извршили (су) националну демобилизацију“, за разлику од Хрвата, који су „били прегли да ојачају своју националну организацију“. Тако је Мачек, приликом састављања Споразума „могао своје захтеве поставити у име једне организације која је обухватала највећи део хрватског народа“, док је српске интересе имала „да заступа једна група случајних министара који [...] нису имали онакву подршку код Срба какву он код Хрвата“ (Јовановић 1991, 563–564). Кривца за такав споразум налазио је и у кнезу Павлу, који „није пожурио са стварима, него чекао до последњег тренутка“, чиме се пропустило са формирањем српске јединице (Константиновић 1998, 177).

Без обзира на тако оштре Јовановићеве ставове о Споразуму, његови и Константиновићеви погледи нису били сасвим супротстављени. Јовановић није одбацивао потребу федерализације Југославије већ асиметрично уређење које је Споразумом успостављено: „Хрватско питање било је на тај начин скинуто са дневног реда, али се одмах поставило Српско питање, јер сада Срби траже исто толико самосталности колико су Хрвати добили. Као што су се Хрвати осећали после Видовданског устава запостављени, тако се Срби после Споразума осећају запостављеним“ (Јовановић 1991, 630). У више својих разговора с Јовановићем, поготово оним од јануара и септембра 1940. године, Константиновић се сагласио са неопходношћу формирања српске јединице (Константиновић 1998, 89–90, 177). Штавише, Константиновић се активно борио за њу приликом састављања Споразума и његовог спровођења и то са готово истоветним аргументима као и

Јовановић.⁷ Иако је Константиновић добро знао Јовановићеве негативне ставове о Споразуму, чини се да је био разочаран када је видео анти-споразумашки манифест који је Јовановић саставио у новембру 1940. године (Константиновић 1998, 230, 614).

Константиновић је имао и више сусрета с Велимировићем, нарочито у октобру 1940. године. Неизбежно, разговори су вођени и о Споразуму Цветковић–Мачек. Велимировић указује Константиновићу на то да Хрватска полако постаје засебна држава и жали се што је Хрватима дат Мостар. Константиновић му одговара да је Југославија тиме заправо постала јединственија и јача и поставља реторичко питање: „Где би били да није створена Хрватска Споразумом?“ Велимировић му даје за право, потврђује да је то било нужно да би се спасила држава, али инсистира да „се не сме ићи даље ни правити какве нове бановине. Решено је њихово питање па сада нек остане остало како је“ (Константиновић 1998, 197).

Константиновић није настојао да увери у оправданост Споразума само политичаре и интелектуалце који су мислили другачије. Схватајући значај политичке педагогије, он је покушавао да допре и до

⁷ Занимљиво је и подударње између Константиновићевог искуства у преговорима с Хрватима и Јовановићевог научног увида у политички карактер Хрвата и Срба. Десетак дана пред закључење Споразума Хрвати су покушали да се врате на оно што је већ било решено, тачније напуштено. Уз претходну праксу изненадног отварања нових питања, српски део комисије је био на ивици беса. Константиновић је своје излагање завршио опоменом: „Овај пројекат иде конфедерацији. Ми нисмо овлашћени да о томе говоримо. Могу рећи у своје име да ни од тога не бих бегао. Али ако се хоће то, онда ће се о томе имати да говори са другима, са Генералштабом, а не са мном.“ Док је Константиновић износио замерке, Шутеј је све време говорио Крбеку: „Пиши, пиши!“ Константиновићу није било јасно да ли Хрвати спремају одговор или документ о разлогу прекида. Међутим, Шутеј „је почео са изјавом да су нас пажљиво саслушали. У многоме нам дају за право и наше су замерке ‘умјесне’. Он се извињава неспоразумом“ (Константиновић 1998, 42). Јовановић је такав преговарачку тактику Хрвата називао политиком двоструког програма: максималног и минималног. У својим истраживањима он је уочио да су се Хрвати у Хабзбуршкој монархији навикли да имају два програма, један је садржао највише захтеве, у које ни они нису нарочито веровали, други је више или мање одговарао реалности. Аустријски и мађарски политичари се нису много оптерећивали максималним програмима, чак и када је у њима било сепаратизма. Међутим, српски политичари нису имали то искуство, те су узимали њихов максимални програм сасвим озбиљно: „И зато када је Радић стао говорити о независној Хрватској сељачкој републици, Срби су то схватили, не као политичку здравицу, већ као почетак хрватског отцепљења. [...] Због оскудице психолошке проницљивости Срби су на претеране хрватске захтеве одговарали претерано строгим мерама државне власти, и тиме једну и иначе тешку ситуацију чинили још тежом“ (Јовановић 1991, 559).

најширих друштвених маса. У том смислу, скреће пажњу члановима владе да нема довољно пропаганде када је реч о њеној политици: „Треба народу рећи шта се ради. Бојати се да се народ сасвим не охлади према политици владе Споразума“ (Константиновић 1998, 175).

Баш као што није био само кабинетски професор, Константиновић није био ни само кабинетски политичар. У својој акцији приближавања политике владе народу, он одлази међу грађане. Тако, средином септембра 1940. године одлази у Пријеполје и Бијело Поље, где води разговоре са сељацима, омладином и локалним властима (Константиновић 1998, 180).

Конечно, Константиновић осећа и да ја најбољи ослонац за рад владе и дугорочно очување Споразума образовање једне српско-хрватске странке. О томе води интензивне разговоре с кнезом Павлом и српским и хрватским политичарима у влади – Цветковићем, Мачеком, Шутејем – и чак се помиње као њен могући вођа (Константиновић 1998, 192, 203, 207, 214, 217).

5. ЗАВРШНИ ПОГЛЕД

Каква слика се стиче о Михаилу Константиновићу на основу две пуне године различитих видова његовог рада на државном преуређењу Краљевине Југославије?

Најпре, Константиновић је човек велике стваралачке енергије и посвећености, као и врло развијене свести о друштвеној одговорности. Његове дневничке белешке од 26. марта 1939. до 26. марта 1941. године испуњене су готово свакодневним густим распоредом јавних обавеза, различите природе. Стицај животних и историјских прилика довео га је у ситуацију да у веома кратком периоду буде и уставотворац, радећи на Споразуму Цветковић–Мачек, и законодавац, као члан Министарског савета у ванредном стању, и највиши државни чиновник, као министар без портфеља и министар правде, али и политичар модерног кова који размишља стратешки – није довољно да влада добро ради, та радња треба да буде и видљива. Свим тим улогама Константиновић се несребично предао, обављао их је и срцем и умом, најсавесније што је знао и умео.

При свему томе, живео је у времену које га није штедело, стављајући га пред највеће животне изазове, као јавног посленика. Константиновић од њих није бежао већ им је смело ишао у сусрет. Није срљао, али се није ни хамлетовски колебао. Свестан времена у којем је живео и бивајући

каткад испред њега, он је настојао да решава друштвене проблеме уместо да чека да се они још више заплету и постану неразрешиви. Био је спреман да преузме одговорност и у том смислу није презао од непопуларних мера, али је и уважавао оне који мисле другачије и тражио је равнотежу. Отуда је храбро приступио решавању хрватског питања које је оптерећивало југословенску уставност и политику све време њеног дотадашњег живота, пуних двадесет година.

Снагу за ту храброст налазио је у свом великом стручном знању. Познат као професор грађанског права, епизоде из рада на Споразуму сведоче о Константиновићу не само као познаваоцу јавног права који је добро обавештен о релевантном страном праву и то оном најактуелнијем, већ и као конституционалисти који осећа да асиметрично, квазидуалистичко уређење у којем нема „трећег“ да арбитражу у политичким споровима између Краљевине и Бановине, води ка конфедерализацији Југославије.

Међутим, стручност није била довољна за храброст која се тражила да се у тако опасном времену решавају тако осетљива питања. Константиновић је ту додатну, подједнако велику снагу црпео из непоколебљивог осећаја мисије који је у себи носио, а који је био усмерен на земљу којој је припадао. Морал му је налагао да се за ту земљу бори да се најпре сачува, а затим и да се изгради на вредностима индивидуалних слобода и друштвене правде. Дијалог, компромис и споразум били су његови начини да се ти племенити циљеви остваре.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Балфур, Нил, Сели Мекеј. 1990. *Кнез Павле Карађорђевић – једна закаснела биографија*, превод Ђурица Крстић. Београд: Литера – Књижевно-издавачка задруга.
- [2] Бобан, Љубо. 1965. *Споразум Цветковић–Мачек*. Београд: Институт друштвених наука.
- [3] Djokić, Dejan. 2003. (Dis)Integrating Yugoslavia: King Alexander and Interwar Yugoslavism. 136–156. *Yugoslavism – Histories of a Failed Idea 1918–1992*, ed. Dejan Djokić. London: Hurst and Company.
- [4] Enciklopedija leksikografskog zavoda. 1967. *Mihailo Konstantinović*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- [5] Јанковић, Драгослав, Мирко Мирковић. 1997. *Државноправна историја Југославије*. Београд: Издавачка кућа „Драганић“.

- [6] Јовановић, Слободан. 1991. *Из историје и књижевности II* (Сабрана дела Слободана Јовановића, том XII, прир. Радован Самарџић, Живорад Стојковић). Београд: Београдски издавачко-графички завод, Југославијапублик, Српска књижевна задруга.
- [7] Јовић, Дејан. 2003. *Југославија – држава која је одумрла*. Загреб, Београд: Прометеј – Самиздат Б92.
- [8] Константиновић, Михаило. 3-4/1982. Југословенски грађански законик – Аустријски или Црногорски законик? *Анали Правног факултета у Београду* 30: 384–396.
- [9] Константиновић, Михаило. 1998. *Политика споразума – Дневничке белешке 1939–1941, Лондонске белешке 1944–1945*. Нови Сад: Агенција „Мир“.
- [10] Лукић, Радомир. 1-2/1982. *In memoriam* професору др Михаилу Константиновићу. *Анали Правног факултета у Београду* 30: 5–7.
- [11] Мала енциклопедија Просвета – Општа енциклопедија. 1986. *Михаило Константиновић*. Београд: Просвета.
- [12] Маринковић, Танасије. 2020. Уставни идентитет видовданске Југославије. 95–121. *Сто година од уједињења – формирање државе и права*, ур. Борис Беговић, Зоран С. Мирковић. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- [13] Марковић, Ратко. 2015. *Уставно право*. 20. издање. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, Досије студио.
- [14] *НИН*. 1971. Споразум Цветковић-Мачек у мемоарима актера (4). 29. август.
- [15] Орлић, Миодраг В. 2006. Скица за портрет тројице професора Грађанског права. 47–52. *Сто шездесет пет година Правног факултета Универзитета у Београду*, ур. Јовица Тркуља. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- [16] Перовић, Латинка. 2015. *Доминантна и нежељена елита – белешке о интелектуалној и политичкој елити у Србији (XX–XXI век)*. Београд: Дан-граф Београд, Нови Сад: Јавна медијска установа Радио-телевизија Војводине.
- [17] Поповић, Драгољуб. 2008. *Скице правничких портрета*. Београд: Правни факултета Универзитета у Београду – Службени гласник.

Tanasije MARINKOVIĆ, PhD

Professor, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

THE ROLE OF MIHAILO KONSTANTINOVIĆ IN THE STATE REDESIGNING OF THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

Summary

Mihailo Konstantinović is well known to the Serbian and Yugoslav audience as one of the greatest civil law lawyers of his time. He was active in the state administration immediately before and after the Second World War: first, as a minister in the Cvetković–Maček Government, 1939–1941; then, as a chairman of the 1946 Constitution-Drafting Committee. Prior to the Second World War, he was also legal sciences teacher to Crown Prince Petar Karađorđević II. However, Mihailo Konstantinović was also a politician in the best meaning of that term, a true statesman, more specifically, the chief architect of the 1939 Cvetković–Maček Agreement, which represented an attempt to save the Kingdom of Yugoslavia from breaking up. This article aims to shed light on the role he played in the state redesigning of the Kingdom of Yugoslavia and on the complexity of his personality, which was revealed through this role.

Key words: *Mihailo Konstantinović. – Kingdom of Yugoslavia. – Cvetković–Maček Agreement. – Cvetković–Maček Government.*

Article history:

Received: 1. 10. 2022.

Accepted: 11. 12. 2022.